

REŠPEKTOVANIE DÔSTOJNOSTI ČLOVEKA – SENIORA

MAČKINOVÁ, M. - ZÁMKOVÁ, V. - OTIENO, V.O.

RESPECTING THE DIGNITY OF THE HUMAN – SENIOR

ABSTRAKT

Človek ako taký má právo na dôstojné zaobchádzanie, úctu a rešpektovanie dôstojnosti. Od pomáhajúcich profesií preberajúcich zodpovednosť za starostlivosť o seniorov sa vyžaduje hlboká ľudskosť, trpezlivosť a empatia.

Kľúčové slová: etika, morálka, ľudská dôstojnosť, senior, starostlivosť.

ABSTRACT

As such, man has the right to dignified treatment, respect and dignity. Deep humanity, patience and empathy are required from helping professions taking responsibility for caring for the elderly.

Key words: ethics, morality, human dignity, senior, care.

ÚVOD

Dnešná spoločnosť považuje za najvyššie hodnoty kariéru, výkon, úspech, zdravie, krásu, mladosť a zamieňa si dôstojnosť človeka s jeho užitočnosťou. Samotný pojem ľudská dôstojnosť predstavuje na jednej strane vedomie vlastnej hodnoty (sebaúctu) a na strane druhej hodnotu človeka ako osoby a rešpekt k nemu v očiach druhých. Ľudská dôstojnosť teda súvisí s priznaním človeku „status osoby“ (Bužgová, 2006).

V súčasnosti sú však aj autori, ktorí nepriznávajú určitým skupinám ľudí status osoby, a preto podľa nich, nie je potrebné tieto „nie-osoby“ chrániť. Vychádzajú z empirického funkcionalizmu, ktorého stúpenca priznávajú človeku status osoby len na základe určitých vlastností alebo funkcií. Potom samozrejme, že rozvíjajúce sa embryo, ľudia s ťažkým hendikepom, seniori, alebo ľudia zomierajúci, ktorým chýba schopnosť vnímavosti, rozumnosť a vôľa môžu prestať byť osobami.

Tým, že sa im nepriznáva status osoby pošliapava sa dôstojnosť nemohúceho človeka. Šmidová uvádza, že hodnota a dôstojnosť sa vo svojej podstate neodvodzujú od konkrétnych vlastností, či schopností človeka (2005).

Smer ontologického personalizmu zaručuje človeku najvyššiu ochranu a úctu od jeho počiatku až do prirodzeného konca. (Munzarová, 2005). S ontologickým chápaním ľudskej dôstojnosti súvisí aj nemecký pojem „Menschenwürde“, ktorý zastáva názor, že dôstojnosť nie je daná len tým, čo človek cíti, alebo čo uznáva mravná kultúra spoločnosti, ale vyrastá z všeobecného ponímania ľudstva (Bužgová, 2006).

Mátel a kol. uvádza: „Každý ľudský život má jedinečnú neopakovateľnú a neodňateľnú hodnotu a dôstojnosť, ktorá vyplýva zo samej podstaty byť človekom“ (2010, s. 23). Predchádzajúceho autora dopĺňa Mačkinová, ktorá tvrdí, že: „každá ľudská bytosť má hodnotu sama o sebe a zaslúži si rešpekt, dôstojné zaobchádzanie a podporu v jej jedinečnom životnom štýle a rozvoji, bez ohľadu na vek, rasu, svetonázor, sociálne postavenie...“ (2011, s. 135).

Úcta patrí všetkým ľudským bytostiam, bez ohľadu na ich duševný, telesný či sociálny stav. Strata kontroly niektorých psychických a fyzických funkcií môže byť príčinou straty vnímania vlastnej dôstojnosti, ale nemôže byť príčinou straty vnímania dôstojnosti daného človeka z pohľadu spoločnosti či pomáhajúcich osôb. Etika pomáhajúcich profesií musí vždy smerovať k ochrane ľudskej dôstojnosti.

Ochrana ľudskej dôstojnosti vyplýva zo samotnej podstaty ľudského bytia a je základným ľudským právom, ktoré je vyjadrené v mnohých právnych normách a etických kódexoch. Charta základných ľudských práv občanov Európskej únie v prvom článku uvádza: „Ľudská dôstojnosť je nedotknuteľná. Musí byť rešpektovaná a zachovávaná“ (Hrkút a kol., 2009, s.53).

Vo Všeobecnej deklarácii ľudských práv, kde je zakotvené právo na životnú úroveň zabezpečujúce zdravie, blahobyt vrátane výživy, ošatenie, bývanie, lekársku starostlivosť a nevyhnutné sociálne služby, ako aj právo na zabezpečenie pri starobe.

Vychádzajúc z právneho poriadku Slovenskej republiky a medzinárodných zmlúv na ochranu ľudských práv, ktorými je Slovenská republika viazaná, majú starší ľudia rovnaké právo na rešpekt a dôstojnosť ako ostatné skupiny obyvateľstva. Vzhľadom k tomu, že patria medzi najzraniteľnejšie skupiny v spoločnosti, stretávajú sa so zhoršeným prístupom k svojim právam, zlým zaobchádzaním, či protiprávnym konaním.

Ochraňovať a rešpektovať ľudskú dôstojnosť je veľkým záväzkom a základným rysom profesionálneho správania všetkých, ktorí pracujú v zdravotníckych a sociálnych službách. Dôstojný prístup k človeku podľa Nemčekovej (2004) zahŕňa:

- prejavovanie úcty k hodnote ľudskej bytosti, jej osobnosti a individualite
- dodržiavanie rovnoprávnosti, ktorú môžeme chápať aj ako spravodlivosť pri realizácii a ochrane práv a povinností
- rešpektovanie slobody – človek má možnosť rozhodovať o sebe sám na základe nezávislej vôle a bez donútenia - vytváranie možností na uspokojovanie potrieb a záujmov ľudí. Vzťah k iným ľuďom vychádza zo vzťahu človeka k sebe samému. Človek by mal rozvíjať vedomie vlastnej hodnoty a sebaúcty, vedomie osobnej dôstojnosti, aby dokázal rešpektovať hodnotu a dôstojnosť druhého človeka.

Pravá ľudskosť sa prejavuje v službe životu, ide o službu druhému, preto, že je tej služby hoden, že si ho ctím viac ako seba samého, či je zdravý alebo chorý, významný alebo neznámy, bohatý alebo chudobný (Hrkút a kol., 2009).

Etika

Etika pochádza z gréckeho slova ethos - mrav a je to veda o mravnosti. Pojem etika zaviedol starogrécky filozof Aristoteles. Je súčasťou praktickej filozofie. Jej obsahom je posudzovanie dobra a zla, spravodlivosti a nespravodlivosti, pravdy a klamstva. Skúma, prečo sa človek správa tak, či onak, či koná morálne dobro alebo morálne zlo. Ako uvádza Mojtovej a kol., morálne dobro je vedomé a dobrovoľné konanie človeka, ktoré pozitívne podporuje jeho vývoj a funkciu ľudskej spoločnosti. Morálne zlo je vedomé a dobrovoľné konanie človeka v opačnom zmysle, v dôsledku nedostatočného chápania a cítenia morálnej zodpovednosti (2008).

Etika neurčuje človeku len mravné povinnosti, ale snaží sa postaviť mu aj kritéria, podľa ktorých by mohol rozlíšiť dobré od zlého a určiť, čo je tou najvyššou hodnotou, ku ktorej by jeho správanie malo smerovať (Plevová a kol, 2011). Etika poskytuje návody na konanie a správanie ľudí v pracovnom, súkromnom a verejnom živote. Je metódou myslenia, nerozhoduje za nikoho, ako sa má správať, ale ponúka možnosti na to, ako by sa mal človek správať v etických problémových situáciách a dilemách (Janotová a kol., 2005). Medzi hlavné záujmy etiky patria otázky a problematika povinností človeka - to, čo by mal človek robiť, a otázky a problematika hodnôt a hodnotového systému - to, čo utvára správne konanie človeka a čo je podstatou správneho konania

(Kutnohorská a kol., 2011). Munzarová tvrdí, že „konať dobro a vyhýbať sa zlu“ je primum principium celej etiky (2005, s. 15).

Etické kódexy a etické princípy

Vznik etických kódexov a princípov siaha do minulosti a súvisí so snahou zabrániť úpadku morálky. Najstarším a dlhé roky jediným kódexom, ktorý upravoval vzťah lekára k pacientom, k iným lekárom a k verejnosti je Hippokratova prísaha. Rok 1946 priniesol vypracovanie Norimberského kódexu, ktorý striktno vymedzoval základné podmienky a etické princípy biomedicínskeho výskumu s účasťou ľudských subjektov, nakoľko počas druhej svetovej vojny vyšli najavo niektoré zločiny proti ľudskosti, vykonané nacistickými lekármi. V roku 1948 bola ustanovená Všeobecná deklarácia ľudských práv, ktorá stanovila uznanie dôstojnosti každej ľudskej bytosti, rovnaké a nezrušiteľné práva všetkým ľuďom, čo znamenalo, že človeku nesmú byť jeho práva nikým odňaté (Šoltés, Pullman, 2008).

Etický kódex je súbor etických zásad, noriem. Slúži ako návod, doporučené správanie. Etické princípy už definovali viacerí autori. K základným etickým princípom ako uvádzajú Munzarová (2005), Kopecká a Korcová (2008) patrí: princíp beneficencie (dobročinnosti), princíp nonmaleficiencie (neškodiť inému), princíp spravodlivosti a princíp autonómie (svojbytnosti).

Podľa Plevovej a kol. (2011) sú etické princípy rozdelené na princípy prvého a druhého rádu. Etické princípy prvého rádu sú: - princíp nonmaleficiencie – zakazuje ublížiť, poškodiť alebo usmrtiť iného,

- princíp beneficencie – všetko robiť pre dobro chorého,
- princíp rešpektu k autonómii – vyžaduje rešpektovanie rozhodnutí pacienta na základe jeho informovanosti a slobodnej voľby,
- princíp spravodlivosti – ide o poskytovanie zdravotnej starostlivosti všetkým ľuďom bez ohľadu na vek, pohlavie, rasu, národnosť, či náboženstvo.

K súčasným etickým princípom druhého rádu patrí:

- pravdivosť – je súčasťou rešpektu, ktorý ľuďom poskytujeme. Ide o záväzok hovoriť pravdu, neklamať a nepodvádať druhých. Ľudia majú právo poznať pravdu.
- vernosť, poctivosť
- dôveryhodnosť – je spojená s obidvoma predchádzajúcimi princípmi.

Pojem ľudská dôstojnosť

„Osobná dôstojnosť je najcennejším bohatstvom, ktoré človek vlastní. Na základe svojej dôstojnosti je človek sám osebe a sám pre seba vždy hodnotou. Preto sa nesmie s ním zaobchádzať ako s použiteľným predmetom alebo vecou. Osobná dôstojnosť je základom rovnosti všetkých ľudí aj ich vzájomnej solidarity“ (apoštolský list Jána Pavla II., ChFL, 38).

Dôstojnosť je definovaná ako etická a morálna kategória zdôrazňujúca vedomie človeka o význame osobnosti a uznaní jeho práv. Názor generácií ľudského spoločenstva sa líši, nakoľko je táto morálna kategória ovplyvňovaná výchovou, vlastnými skúsenosťami ale i prostredím, v ktorom jedinec vyrastá.

Dôstojnosť by sa tak dala rozdeliť na internú a externú.

Interná dôstojnosť vyjadruje hodnoty, ktoré má v sebe každý z nás ako jedinečná osobnosť a ktoré nám boli v priebehu života odovzdávané okolím a sprostredkované vlastnou skúsenosťou. Externou dôstojnosťou sa zas dajú označiť hodnoty, ktoré tomuto pojmu prisudzuje daná spoločnosť, to znamená čo je a zároveň nie je zo spoločenského hľadiska dôstojné. V bežnom živote spájame tento pojem s úctou, autonómiou, osobnou čťou a schopnosťou o sebe rozhodovať. V bežnom živote tiež očakávame, že sa k nám naše okolie bude správať s náležitou úctou, a pokiaľ to tak nie je snažíme si túto úctu svojím správaním získať. Problémy nastávajú vo chvíľach, keď sa z rôznych príčin / starší vek, zhoršený zdravotný stav, imobilita / stávame na okolí závislí (Holmerová a kol.,2007).

Nordenfelt, (2002 in Krajčík, 2005) rozlišuje sa štyri základné koncepty dôstojnosti :

- hodnota človeka
- sociálny status,
- dôstojnosť založená na morálnych postojoch,
- dôstojnosť založená na zásluhách.

S dôstojnosťou úzko súvisí aj pojem úcta, rešpekt, hodnotenie, práve aj vďaka dôstojnosti človeka k človeku v komunikácii a interakcii sa vytvárajú hodnoty. Proces uznania ľudskej dôstojnosti trval celé tisícročia a dnes sa pokúšame toto právo človeka aj uskutočniť v každodennom živote a aplikovať ho do praxe. Právo ľudskej dôstojnosti musí byť predovšetkým právom svedomia každého jedinca a malo by byť základom každého osobného vzťahu.

Rešpektovanie práva na dôstojný život seniorov

Vo chvíli, keď sa senior ocitne v roli prijímateľa sociálnych služieb, sa stáva závislý na pomoci sociálnych pracovníkov a ošetrovateľského tímu. Právom očakáva že i v tejto situácii bude rešpektovaná jeho ľudská dôstojnosť, že nebude odcudzovaný ale chápaný. Často krát sa stáva, že pracovníci poskytujúci starostlivosť, nemajú dostatok vedomostí, mnohokrát sú unavení množstvom náročných pracovných povinností a z toho môže prameniť devalvácia prijímateľov sociálnej služby a tým znižovanie ich ľudskej dôstojnosti. Ďalšími faktormi, okrem závislosti na pomoci druhej osoby, ktoré sa podieľajú na devalvácii dôstojnosti, je vek, systém sociálnej starostlivosti a komunikačné bariéry. Aby bola ľudská dôstojnosť pri poskytovaní starostlivosti zaručená treba venovať pozornosť týmto oblastiam – komunikácia, rešpekt, sociálna inklúzia, autonómia, súkromie, hygiena a osobná úprava, podávanie stravy, whistleblowing a sťažnosti (Holmerová a kol., 2007).

Rešpekt je vnímaný a v slovníku cudzích slov definovaný ako úcta, zdvorilosť, vážnosť. Pri poskytovaní starostlivosti s rešpektom je základom dosiahnuté vzdelanie všetkých pracovníkov, ktoré bude priebežne kontrolované, bez tolerancie negatívnych postojov voči starším ľuďom.

Klienti týchto zariadení veľmi často strácajú sociálne kontakty, priateľstvá, dochádza k strate pocitu potrebnosti. Príležitosť spolupracovať a spolupodieľať sa na fungovaní zariadenia, v ktorom žijú, im prináša pocit autonómie a dôstojnosti. V prípade sociálneho začlenenia je dôležité naďalej udržiavať kontakty s rodinou klienta, zabezpečovať kultúrne podujatia, podporovať členstvo klientov v rôznych občianskych združeniach, umožniť prístup k základným službám/ nakupovanie, návšteva kaderníctva.

Kľúčovým faktorom pri zaisťovaní ľudskej dôstojnosti je autonómia. Tento pojem je vnímaný ako samostatnosť, svojbytnosť, schopnosť rozhodovať sám osebe. Pre zachovanie autonómie je zásadné - zaistiť dostatok času pre starajúci sa personál, aby mohol podporovať klientov pri rozhodovaní, zabezpečiť, aby klienti mali vôbec možnosť zapojiť sa do rozhodovania o bežných denných činnostiach, poučiť zamestnancov, aby nehodnotili, či je klient schopný rozhodovať sám za seba. Whistleblowing – tento nový termín vyjadruje niečo ako udávanie v dobrom zmysle. Znamená to upozorňovať na chyby, ktorých sa dopúšťa starajúci sa personál pri poskytovaní starostlivosti. Pokiaľ je správne pochopený význam takýchto zamestnancov v zariadení, ich prítomnosť sa odrazí na zvýšení úrovne poskytovanej starostlivosti (Holmerová a kol., 2007).

Veľkú úlohu pri poskytovaní dôstojnej starostlivosti zohráva manažment zariadenia nastolením

organizačnej kultúry, celkového ovzdušia zariadenia. Povinnosťou všetkých profesionálnych pracovníkov je rešpektovať, podporovať a ochraňovať ľudskú dôstojnosť v akejkoľvek situácii a za akýchkoľvek okolností s dodržiavaním etických princípov.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

BUŽGOVÁ, R. - IVANOVÁ, K. 2008. *Porušovanie lidských práv v rezidenčních zařízeních pro seniory*. Kontakt, 10, 2008, supl. 1, s. 28-33, ISSN 1212-117

HOLMEROVÁ, I. a kol., 2006. Aktivní stárnutí. *Čes. Geriatrická revue*. Brno: Ambit Media, 2006. č. 4. ISSN 1801-8661

HOLMEROVÁ, I. - JURAŠKOVÁ, B. - ZIKMUNDOVÁ, K. a kol. 2007. Vybrané kapitoly z gerontologie. 3. vyd. Praha: EV public relations, 2007. 143 s. ISBN 978-80- 254-0179-8

HRKÚT, J. (ed.). 2009. Argumentácia v bioetike. Ružomberok, FF KU, 2009, 215 s. ISBN 978-80-. 8084-261-1.

JÁN PAVOL II. 1999. *Jeseň života, Apoštolský list starším*, Vydavateľstvo Don Bosco 1999. 28 s. ISBN 80-88933-39-0

KRAJČÍK, Š. 2006. *Geriatría pre sociálneho pracovníka*. Bratislava: Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, 2006. 96 s. ISBN 80- 969449-8-3.

BUŽGOVÁ, R. 2006. Respektování lidské důstojnosti při zdravotní asociální péči o seniory. In *Zdravotníctvo a sociálna práca*, ISSN 1336-9326, 2006, roč. 1, č.4, s. 10-12.

JANOTOVÁ, H. a kol. 2005. *Profesijná etika*. Praha : Eurolex Bohemia s.r.o., 2005. 96 s. ISBN 80-86861-43-0.

KOPECKÁ, K., KORCOVÁ, M. a kol. 2008. *Zdravotnícka etika*. Martin : Osveta, 2008. 119 s. ISBN 978-80-8063-278-6.

KUTNOHORSKÁ, J. 2007. *Etika v ošetrovatelství*. Praha : Grada, 2007. 164 s. ISBN 978- 80-247-2069-2.

KUTNOHORSKÁ, J. - CICHÁ, M. - GOLDMANN, R. 2011. *Etika pro zdravotně sociální pracovníky*. Praha : Grada Publishing, 2011. 189 s. ISBN 978-80-24738-437.

- KOPINEC, P. 2013. Kvalita života v zariadení sociálnych služieb v Slovenskej republike. In: Opieka, edukacja, profilaktyka i resocjalizacja. - Lubin : Uczelnia Zawodowa Zagłębia Miedziowego w Lubinie, 2013. - S. 157-176. - ISBN 978-83-926634-6-1
- LAUKOVÁ, P. – MAZALÁNOVÁ, A. – SYSEL, D. 2005. Kontakt s mentálne postihnutými. In Sestra, ISSN 1335-9444, 2005, roč. IV, č. 11, s. 10-13.
- MAČKINOVÁ, M., 2011. Aktivity denného života seniorov. Bratislava: SZU FOaZOŠ, 2011. 251 s. ISBN 978-80-89352-55-5.
- MÁTEL, A. a kol. 2010. Aplikovaná etika v sociální práci. Brno : Institut medioborových studií, 2010. 236 s. ISBN 978-80-87182-13-0.
- MUNZAROVÁ, M. 2005. Zdravotnická etika od A do Z. Praha : Grada, 2005. 156 s. ISBN 80-247-1024-2.
- NEMČEKOVÁ, M. a kol. 2004. Práva pacientov medicínske, ošetrovateľské a filozoficko- etické súvislosti. Martin : Osveta, spol. s.r.o., 2004. 213 s. ISBN80-8063-162-X.
- PLEVOVÁ, I. a kol. 2011. Ošetrovatelství II. Praha : Grada, 2011. 224 s. ISBN 978-80- 247-3558-0.
- ŠMIDOVÁ, M. 2005. Prístup k deťom s telesným postihnutím. Trnava : Slovak Academic Press, 2005. 98 s. ISBN 80-88908-19-1.
- ŠOLTÉS, L., PULLMANN, R. a kol. 2008. Vybrané kapitoly z medicínskej etiky. Martin : Osveta, 2008. 257 s. ISBN 978-80-8063-287-8

Kontakt na autorov:

PhDr. Věra Zámková, Mgr. Victor Okech Otieno, PhD., prof. PhDr. Monika Mačkinová, PhD.

Katedra sociálnej práce, Pedagogická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave

Zamkova1@uniba.sk, victor.okech.otieno@uniba.sk, mackinova@fedu.uniba.sk